

Mihail Rarița

Corupție și democrație

Résumé

La corruption est-elle inhérente au procès démocratique?

Dans quelle mesure la corruption est-elle un trait de base de chaque système politique ?

La corruption a-t-elle un caractère nonfonctionnel, ou présente des aspects positifs dans certaines conditions ?

Les essais d'apporter en discussion le problème de la corruption comme phénomène social présent dans chaque société, relève le fait que, même si les actes et les faits concrets par lesquels ils se manifestent sont totalement différents d'un pays à l'autre, les préjudices économiques et sociaux sont plus faciles à récupérer et à réparer dans les états développés que dans les états qui se trouvent en plein procès de transition, d'édification de l'économie de marché.

Fenomenele de corupție au erodat în mod constant credibilitatea instituțiilor statului și a reprezentanților acestora, punând de multe ori semnul egalității între *democrație și corupție*. În realitate, acest fenomen a existat atât în totalitarism cât și în democrație, fiind prezent în orice orânduire politică, peste tot în lume.

Numai că amploarea și formele fenomenelor de corupție sunt diferite de la o societate la alta depinzând, într-o mare măsură, de forța tradițiilor culturale, de modelul cultural existent, de normele și valorile sociale, de mentalitățile dominante, de gradul de interiorizare a normelor de bază ale societății noastre.

Existența corupției în societatea românească, evident, îmbrăcând forme diferite, ne duce cu gândul la o serie de întrebări inevitabile: Este corupția inerentă procesului democratic? Dacă privim problema dintr-o perspectivă comparativă, în ce măsură este corupția o trăsătură de bază a oricărui sistem politic? Ce înțelegem de fapt prin probitate și corupție? Are corupția numai un caracter disfuncțional, sau prezintă și aspecte pozitive în anumite condiții?

Încercarea de a aduce în discuție problematica menționată impune o

delimitare conceptuală, mai ales că dificultatea esențială în studierea corupției este inexistența unei definiții obiective unice pe baza căreia să se poată stabili exact mecanismele, formele, măsurile necesare pentru eradicarea acestui fenomen social.

1. Sensuri divergente ale corupției

După cum atestă numeroase definiții care se dau în *Oxford English Dictionary*, sensul cuvântului „*corupție*” este evaziv și ambiguu¹. Pentru majoritatea sistemelor penale, corupția este un concept prioritar *normativ* care definește transgresiunea ilegală sau imorală a normelor predominante, în avantajul unei persoane sau al unui grup de persoane.

Subliniind perspectiva normativă a fenomenului corupției, Dan Banciu precizează că în unele sisteme penale corupția însumează acele acte sau fapte ilicite prin utilizarea frauduloasă și abuzivă a *puterii* (politice, administrative, judecătorești) în scopul obținerii unor avantaje personale de către agenții publici (funcționari, judecători, administratori etc.)². Darea și luarea de mită, traficul de influență și primirea de foloase necuvenite, constrângerea – sunt considerate acte de

corupție și sancționate ca delict de legile juridice. Iar elementul comun ce le caracterizează îl constituie „utilizarea funcției publice ca sursă de venituri, de obținere a unor avantaje materiale sau de influență personală”³.

Într-un context mai larg referitor la starea actuală a societății românești, Vasile Miftode crede că aceasta trece printr-o criză profundă, iar originea ei ține de domeniul normativ: pe de o parte criza se datorează destructurării modelelor culturale zonale, iar pe de altă parte, distrugerii sistemului juridic printr-o „inflație legislativă”⁴. Dacă am considera corupția un fenomen social ce este favorizat de discrepanța dintre modelele sociale și culturale existente în orice societate și expectanțele indivizilor ce o compun, atunci ea ne apare ca o consecință a scăderii sentimentului solidarității sociale și a slăbirii mecanismelor de control social.

Este evident că instituțiile statului nu au putut împiedica procesul de degradare socială și morală, și cu atât mai puțin să combată corupția. Fie că par neputincioase în această confruntare, fie că sunt ele însele percepute ca fiind măcinate de corupție. Nici măcar biserica – în calitate de instituție socială și culturală – nu s-a dovedit mai eficientă în depășirea crizelor normative și valorice.⁵

Dacă în alte țări europene biserica a cultivat moralitatea individuală și colectivă, precum și raporturile sociale, acționând ca o puternică *forță morală*, în țara noastră ea a avut un impact relativ slab asupra moralității publice și asupra orientării relațiilor sociale. Însăși educația religioasă și morală a fost într-o anumită măsură neglijată. De-abia după 1990 biserica s-a implicat mai mult în viața socială, manifestând un rol social activ.

„Inflația legislativă” pe care o invocă sociologul Vasile Miftode ar putea avea drept cauză faptul că actualul cadru legislativ nu oferă suficiente elemente pentru identificarea și prevenirea actelor de corupție ce se produc în societatea românească. În această perioadă de

preocupare mai intensă față de moralitate și legitimitatea formei guvernamentale, varietatea practicilor etichetate drept corupte tinde să sporească, numai că multe dintre ele nu sunt percepute ca atare de legile în vigoare.

Cea mai mare parte dintre delicturile nesancționate juridic (fraudă, înșelăciune, contrafacere de mărfuri și bunuri, escrocherii, falsuri în afaceri etc.) sunt comise de oameni de afaceri, funcționari din aparatul administrativ, care utilizează puterea sau funcția lor politică sau economică în scopuri personale în vederea obținerii unor avantaje materiale.

Numeroase cazuri de corupție rămân nedovedit și nesancționate și în societăți în care există multiple mijloace de prevenire și combatere a faptelor de corupție, așa cum a dovedit-o Edwin Sutherland în lucrarea „*White Collar Criminality*”. Potrivit autorului, multe fapte ilegale și imorale din societatea americană a anilor '50 se petrec în sfera afacerilor și tranzacțiilor bancare și financiare, al căror cost depășește cu mult pe cel al delictelor obișnuite⁶.

De-abia după „afacerea Watergate” s-a lărgit, în sistemul juridic american, gama de acțiuni și relații care într-un fel sau altul, reprezintă o amenințare a ordinii constituționale și a valorilor societății democratice.

Un alt sens al corupției – mai puțin cunoscut și acceptat de opinia publică, dar dezbătut și dezvoltat de specialiști – vizează caracterul său organic, natural, înțeles ca o componentă ineluctabilă a procesului vieții.

Robert Merton și Daniell Bell au fost sociologii care au deschis noi perspective ce au remodelat opiniile academice urmărind să demonstreze funcțiile pozitive ale corupției și patronajului din punctul de vedere al integrării sociale.

Pornind de la condițiile diferențiate dintr-o societate care încurajează pe cei ce reușesc, dar interzice

unei părți a populației de a atinge acel țel, fără folosirea unui drum mai scurt, dar ilegal, Robert Merton analizează cauzele criminalității și corupției în societatea americană. Structurile sociale - scria el - exercită o presiune importantă asupra unor persoane din societate spre a adopta mai degrabă un comportament nonconformist decât unul conformist.

Considerând crima ca un mod de viață american, D. Bell a văzut în cariera de criminal una din treptele ciudate ale mobilității sociale, folosită în special de minoritățile etnice care s-au lepădat de tradiționalele constrângeri în urmărirea avidă a visului american.

În consecință, unii sociologi pledează pentru eradicarea imaginii stereotipe a corupției, ca o problemă de imoralitate și ilegalitate⁷. În acest scop, Sorin M. Rădulescu propune o altă viziune potrivit căreia „fenomenul de corupție are și un caracter funcțional”, care pentru societatea românească s-ar traduce ca unul din costurile tranziției pe care o traversează. Chiar și în perioada comunistă corupția a ajuns să joace un rol social util. Într-o societate rigidă și normativizată până la blocaj, corupția reprezenta posibilitatea de a debloca unele angrenaje sociale și de a soluționa unele probleme ale indivizilor⁸.

În ciuda funcțiilor sociale pe care se presupune că le-ar putea îndeplini corupția – o cale dezaprobată spre atingerea unui scop acceptat favorabil, o modalitate de ascensiune pentru minorități, un factor de facilitare a dezvoltării economice sau o cale ocolită de a elimina frustrările indivizilor generate de un regim totalitar – ea nu a fost și nu este acceptată cu ușurință în conștiința opiniei publice. Altfel, linia de demarcație dintre corupție și virtute n-ar putea oare să dispară?...

Cercetările specialiștilor privind sensurile și incidența corupției în locuri și timpuri diferite relevă imposibilitatea de a comensura costul practicilor corupției prin raportare la alte fenomene sociale considerate „bune” sau „rele”. S-a dovedit

că tolerarea corupției în favoarea unora ar putea duce în timp la avantaje economice pentru toți. Henry Jones Ford și alți oameni de afaceri din acel timp au corupt guvernul pentru a asigura posibilități de noi investiții, deoarece „lipsa de energie și declinul sunt mai periculoase pentru o națiune decât corupția”⁹. Din această perspectivă, probabil că mulți împățășesc opinia lui Max Weber potrivit căreia America a prosperat din punct de vedere economic nu datorită, ci în ciuda tolerării de către ea a unei slabe moralități politice și administrative.

Și în societatea comunistă românească se presupune că acționa o „corupție acceptată”, fiind legată de planificarea riguroasă și exactă a sarcinilor de producție. Din păcate, după schimbările sociale de după 1990, corupția tinde să devină o regulă socială.

Dar nici în România și nici în alte țări, corupția nu este un fenomen singular, separat de alte forme de devianță și delincvență, cum ar fi fenomenele de *patologie socială*, de dezintegrare și infraționalitate. Este, prin urmare, corupția un rău social mai mic în raport cu înmulțirea masivă a cazurilor de violență socială?...

Dincolo de caracterul funcțional sau disfuncțional al corupției, de problema corelării fenomenului cu anumite medii sociale, corupția este concepută de specialiști, într-un sens extrem de larg, drept *folosirea abuzivă a puterii într-un scop personal*. Însă o definiție mai obiectivă, aplicabilă în cercetarea comparativă atât în raporturile dintre națiuni, cât și de-a lungul timpului, adaptată în consecință, este cea propusă de Bernard Bailyn:

„Corupția este acel comportament care deviază de la îndatoririle oficiale ale funcției publice, ca urmare a unor interese personale (de familie sau ale unui grup special de apartenență) în scopul obținerii unor avantaje materiale sau al unui statut social superior; sau care încalcă normele, ca urmare a exercitării anumitor tipuri de influență personală. Aceasta include mituirea (folosirea de recompense pentru a

perverti judecata unei persoane aflată în poziție de încredere); nepotismul (acordarea protecției pe motivul existenței unei înrudiri mai degrabă decât în virtutea unor merite); și deturnarea de fonduri bănești (insușirea ilegală de resurse publice pentru a fi folosite în scopuri personale”¹⁰.

2. Aspecte ale corupției în democrația românească

Corupția este prezentă în toate statele lumii, dar urmările actelor și faptelor concrete prin care ea se manifestă sunt total diferite. Ele sunt mai ușor suportate, iar prejudiciile economice și sociale sunt mai ușor de recuperat și reparat în statele dezvoltate decât în cele aflate în plin proces de tranziție, de edificare a economiei de piață.

Schimbările profunde din societatea românească – schimbări de natură politică, economică și socială – nu au avut numai efecte benefice, precum democratizarea, constituirea instituțiilor statului de drept, libera inițiativă, proprietatea privată sau libertatea de opinie, ci au fost însoțite și de conflicte sociale, creșterea nesiguranței individuale sau comunitare, amplificarea fenomenelor de devianță, violență și corupție, dereglarea și perturbarea raporturilor economice.

Aceste simptome tipice unei pronunțate stări anomice nu sunt numai consecința schimbărilor de după 1990, ci unele din ele par a fi rezultatul unei lungi evoluții istorice, mai ales din perioada comunistă. Acte de corupție erau întâlnite și înainte de 1989, însă aveau un caracter mai limitat din cauza absenței condițiilor favorizatoare și a posibilităților materiale reduse pentru marea masă a populației.

Însă putera comunistă nu numai că nu a stopat corupția, dar a încurajat-o, a folosit-o în beneficiul propriu, astfel că în schimbul unor avantaje materiale sau de altă natură, unii au renunțat la orice judecată morală proprie. Prăbușirea regimului comunist nu a produs și un nou tip de ordine

socială, ci mai degrabă s-au intensificat actele de corupție care implică funcționari ai statului și au crescut infracțiunile economice (dare și luare de mită, delapidare, fraudă etc.). Drept urmare, corupția – fenomen ce se perpetuează din vechiul regim – a devenit mult mai vizibilă și a crescut în amploare.

Cum se explică, prin urmare, recrudescența fără precedent a actelor de corupție care, pe lângă încălcarea normelor și valorilor legitime și a prejudiciilor morale și materiale pe care le produc, au și efecte negative asupra stabilității grupurilor și instituțiilor sociale?

Cauzele instituționale proprii fenomenului cercetat au ca punct de plecare criza de reprezentare a sistemului public și a clasei politice. Societatea românească cunoaște – în actuala perioadă pe care o parcurge – o anumită stare de criză și de dereglare normativă și instituțională datorată unei separări indistincte a puterilor în stat, opoziției dintre stat și societatea civilă, incapacității factorului legislativ de a se sustrage intereselor politice de conjunctură¹¹. Devianță, violență, agresivitate și corupție sunt doar câteva dintre problemele sociale pe care le generează această stare de fapt.

Cauzele conjuncturale – sărăcia și apatia socială – au și ele ca efect amplificarea actelor de corupție. Furtul, darea și luarea de mită, înșelăciunea au devenit comportamente curente în condițiile în care mulți oameni intră într-o adevărată luptă pentru existență, o luptă în care valorile morale și sociale își găsesc puțin loc. Pentru a putea fi morali, oamenii trebuie să aibă mai întâi cu ce trăi!... Tabloul este completat de faptul că o parte importantă a celor implicați în asemenea probleme nu-și percep propria situație, nu-i interesează opinia celorlalți, retrăgându-se într-o „subcultură” specifică.

Nici **cauzele identitare** nu sunt de neglijat. Oare n-am putea considera corupția o predispoziție socială cultivată de-a lungul istoriei? Cum am putea interpreta altfel așa numitul „balcanism”? Caracteristicile și

trăsăturile poporului român nu sunt și ele responsabile de perpetuarea unor tare sociale? Aceste întrebări nu urmăresc culpabilizarea lui, mai ales că disfuncționalități atitudinale și comportamentale, normative și valorice se întâlnesc nu numai în perioadele de criză, ci și în cele de prosperitate economică.

Procesul de *tranzitie* de la o societate la alta nu este uniform și fără asperități, ci dimpotrivă, contradictoriu și conflictual. Democrația nu înseamnă în mod automat și dobândirea unor valori precum moralitatea, legalitatea și echitatea socială. Și dacă într-o societate democratică se prelungește o stare de criză, ea favorizează adoptarea unor strategii individualiste de acțiune. Astfel, fiecare își urmărește propriile scopuri egoiste, nu cu mijloacele cele mai morale, ci cu cele mai eficiente. Iar cele mai adecvate sunt cele ilegale.

Democrația înseamnă în primul rând libertate. Dar un imperiu al libertății înseamnă și un imperiu al coruptibilității. Și acest lucru este valabil oriunde în lume. Chiar și America, considerată cea mai democratică țară, a fost zguduită de scandaluri de corupție. Unul dintre acestea - cunoscut ca „afacerea Watergate” - „nu semnifică atât o democrație care este endemic coruptibilă, cât o conducere executivă alterată în mod izbitor”¹². *Abuzul de putere* este tipul de corupție pe care îl simbolizează afacerea Watergate și se referă la folosirea abuzivă a legii sau încălcarea ei de către oamenii influenți, aflați în posturi înalte.

Însuși Alexis de Tocqville este convins că democrația europeană este mult mai puțin susceptibilă de corupție decât democrația americană. Aici tendințele spre corupție au crescut, ca o consecință a dezvoltării societății americane care a generat o dezlănțuire a spiritului întreprinzător.

Dacă afacerea este însuși sufletul americanului, înțelegem nu neapărat ca un mijloc de a obține bani, ci „ca un izvor al întregii fericiri umane”¹³, în România

postcomunistă imaginea omului de afaceri ca figură reprezentativă a noii societăți românești este știrbită aproape cotidian de senzaționalele dezvăluiri ale actelor de necinste, loviturilor marilor escroci și „găurilor” în bugetul statului care populează prima pagină a ziarelor¹⁴.

Schimbarea de mentalitate și de valori se efectuează încet și cu oarecare rezistență. Și asta cu atât mai mult cu cât „românii nu au o mentalitate practică pentru că însăși religia ortodoxă s-a cantonat în idealism, ignorând aspectele practice ale vieții cotidiene”¹⁵. Iar absența mentalităților economice de tip capitalist este justificată într-o oarecare măsură, având în vedere cele patru decenii de demonizare a societății capitaliste.

Creșterea *polarității sociale* cu cele două extreme din ce în ce mai vizibile - săracii și bogații - l-a determinat pe Silviu Brucan să avanserze ipoteza că factorul stabilizator în societatea capitalistă modernă nu poate fi decât clasa mijlocie în care să intre negustori, intermediari, antreprenori, patroni, agenți comerciali, bancheri, contabili, manageri, specialiști, expotatori-impotatori. Numai că pătrunderea în clasa mijlocie nu se face doar cu mijloace legale - crede analistul politic - ci se recurge adesea la șmecherii, ilegalități, falsuri, escrocherii, acte de contrabandă cu țigări, cafea, whisky¹⁶.

Un program eficient de diminuare a corupției în societatea românească pare greu de pus în practică fără implicarea masivă a instituțiilor statului, la fel cum în America, forțele exterioare (legislatură, convenție constituțională sau opinie publică) au fost cele care au demascat corupția, au făcut publice scandalurile și au inițiat reforme în acest sens. Analiștii americani cred că o „opозиție politică alertă, puternic sprijinită de presă a fost elementul crucial în acest proces.”

Este clar că în România presa joacă un rol esențial în demascarea corupției și a corupților, în ciuda faptului că procesele celor implicați au fost de puține ori

finalizate în justiție. Întrebarea este însă, în ce măsură actuala opoziție politică – discreditată de dese scandaluri de corupție din interiorul fostului partid de guvernământ – va fi în stare să joace rolul politic ce-i revine?

Note

- ¹Morton Keller, *Corupția în America: continuitate și schimbare**, p. 15
- ²Dan Banciu și Sorin M. Rădulescu, *Corupția și crima organizată în România*, Ed. Continent XXI, București, 1994, p. 16
- ³idem, p. 17
- ⁴Vasile Miftode, *Starea actuală a societății românești*, în revista „România socială”, nr.1, 1995, p. 77
- ⁵Ioan Mihăilescu, *Valori și norme sociale în perioada tranziției*, în revista „România socială”, nr. 3, 1995, p. 30
- ⁶apud Dan Banciu și Sorin M. Rădulescu, op. cit., p.19
- ⁷Sorin M. Rădulescu, *Sociologia devianței*, Ed. Victor, București, 1998, p. 174
- ⁸Ioan Mihăilescu, op. cit., p.31
- ⁹Arnold Heidenheimer, *Corupție politică în America: pot fi făcute comparații?**, p.42
- ¹⁰idem, p. 30
- ¹¹Sorin M. Rădulescu, op. cit., p. 169
- ¹²Abraham S. Eisenstadt, *Corupția politică în istoria Americii: alte considerente**, p. 228

¹³idem, p. 238

¹⁴Silviu Brucan, *Stâlpii noii puteri în România*, Ed. Nemira, București, 1996, p. 133

¹⁵Sorin Rădulescu, op. cit., p.174

¹⁶ibidem, p.86

Bibliografie

1. Banciu, Dan și Sorin M. Rădulescu – *Corupția și crima organizată în România*, Ed. Continent, București, 1994
2. Brucan, Silviu – *Stâlpii noii puteri în România*, Ed. Nemira, București, 1996
3. Eisenstadt, Abraham S. – *Corupția politică în istoria Americii: alte considerente**
4. Heidenheimer, Arnold J. – *Corupția politică în America: pot fi făcute comparații?**
5. Keller, Morton – *Corupția în America: continuitate și schimbare**
6. Miftode Vasile – *Starea actuală a societății românești*, în revista „România socială”, nr. 1, 1995
7. Mihăilescu, Ioan – *Valori și norme sociale în perioada tranziției*, în revista „România socială”, nr. 3, 1995
8. Rădulescu, Sorin M. – *Sociologia devianței*, Ed. Victor, București, 1998

* *Înainte de Watergate – probleme ale corupției în societatea americană*, Ed. Politică, București, 1989